

۱۱۸۵۲
۹۷/۱۱/۲۷

شکوه شعر شیعی

سیری در چکامه ارزشمند ازریه

سروده شاعر مجاهد شیعه

شیخ کاظم ازری رحمته الله

تألیف

دکتر احمد احمدی

(عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)

دکتر سید مهدی نوری کیدقانی

(عضو هیأت علمی دانشگاه حکیم سبزواری)

www.ketab.ir



شماره مسلسل ۹۷۳۱

شماره انتشار ۳۹۹۰

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	ازری، کاظم‌بن محمد، ۱۱۴۳-۱۲۱۲ق.
عنوان و نام پدیدآور	شکوه شعر شیعی: سیری در چکامه ارزشمند ازریه/ سروده کاظم ازری؛
مشخصات نشر	تألیف احمد احمدی، سید مهدی نوری کیزدانی.
مشخصات ظاهری	تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۷.
فروست	۲۷۶ص.
شابک	انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۹۹۰.
وضعیت فهرست‌نویسی	978-964-03-7218-0
یادداشت	فیبا
عنوان براردی	کتابنامه.
سوان دیگر	تخمیس الازریه فی مدح النبی و الوصی و الال صلوات‌الله علیهم اجمعین.
موضوع	فارسی
موضوع	سیری در چکامه ارزشمند ازریه.
موضوع	شعر عربی - قرن ۱۹م.
موضوع	شعر عربی - قرن ۱۹م. - ترجمه شده به فارسی
موضوع	شعر مذهبی عربی - قرن ۱۳ق.
شناسه افزوده	نوری کیزدانی، سیدمهدی، ۱۳۶۲ - مترجم
شناسه افزوده	احمدی، احمد، ۱۳۴۰ - مترجم
شناسه افزوده	دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره	۱۲۹۰۳۳/ت۳۰۳۳ PJA۴۶۴۳
رده‌بندی دیویی	۱۵۰۰/۱۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۱۷۰۶۹۳

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازه‌یسی دیجیتال، وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود. حق برای ناشر محفوظ است.



عنوان: شکوه شعر شیعی؛ سیری در چکامه ارزشمند ازریه سروده شاعر مجاهد شیعی

شیخ کاظم ازری (رحمه‌الله علیه)

تألیف: دکتر احمد احمدی - دکتر سیدمهدی نوری کیزدانی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۵۲۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۱	شیعه
۲	شعر متعهد شیعی
۴	عنایت اهل بیت علیهم السلام به شاعران آیینی
۴	عنایت امام باقر و امام صادق علیهم السلام به کمیت و سید حمیری
۴	عنایت امام حسن علیه السلام و حمدرضا ازری
۵	علویات
۷	شیخ کاظم ازری
۹	قصیده ازریه
۹	جایگاه دینی ازریه
۱۱	جایگاه ادبی ازریه
۱۲	پیشینه کار
۱۶	نگاهی گذرا به اسلوب قصیده
۲۵	منابع مقدمه

فصل اول - ترجمه حکامه ازریه

۲۹	سر آغاز عاشقانه
۳۷	مدح پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۴۱	مدح اهل بیت علیهم السلام
۴۳	مدح پیامبر صلی الله علیه و آله
۶۳	مدح امیرالمؤمنین علیه السلام

نبرد بدر.....	۶۵
نبرد خندق.....	۶۵
نبرد احد.....	۶۹
نبرد خیبر.....	۷۷
نبرد حنین.....	۹۱
امیرالمؤمنین علیه السلام در قرآن و سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله	۹۹
غدير خامنه	۱۰۳
لیل المصیبت.....	۱۲۳
فتنه جمل.....	۱۲۷
رنج‌های حضرت زهرا علیها السلام	۱۳۳

فصل دوم- توضیح و شرح آیات

توضیح و شرح آیات.....	۱۴۵
منابع.....	۳۳۹
فهرست آیات قرآن.....	۳۴۷
فهرست احادیث و ادعیه.....	۳۵۳
فهرست آیات عربی بخش توضیحات.....	۳۶۱
فهرست آیات فارسی بخش توضیحات.....	۳۶۳
فهرست اعلام.....	۳۶۵

مقدمه

شیعه

لفظ «شیعه» وقتی که به صورت معرفه و با «ال» تعریف به کار می‌رود به آن گروه از پیروان امیرالمؤمنین علیه السلام گفته می‌شود که به ولایت و امامت بلافصل ایشان بعد از رسول اکرم صلی الله علیه و آله اعتقاد دارند و امامت افرادی را که پیش از ایشان به خلافت رسیدند نمی‌پذیرند.^۱

اولین بار در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله افرادی چون سلمان فارسی، ابوذر غفاری، مقداد بن اسود و عمار بن یاسر به خاطر همراهی با امیرالمؤمنین علیه السلام «شیعه علی» نام گرفتند.^۲

در منابع معتبر حدیثی و روایی اهل سنت سخنانی از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده که نشان می‌دهد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مسلمانان را به پیروی از امام علی علیه السلام رهنمون ساختند و تنها پیروان و شیعیان آن حضرت را رستگار معرفی کردند.

سیوطی در تفسیر خود از امام علیه السلام نقل کرده: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ هَذَا وَشِيعَتَهُ لَهُمُ الْفَائِزُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (سوگند به کسی که جاز در دست اوست تنها این فرد و شیعیان او در قیامت از رستگاران اند)^۳

همچنین پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «يَا عَلِيُّ إِنَّكَ تَقَامُ عَلَى اللَّهِ أَنْتَ وَشِيعَتُكَ رَاضِينَ مَرْضِينَ، وَ يَقْدَمُ عَلَيْهِ عَدُوُّكَ غَضَابًا مُقْمَحِينَ»^۴ (ای علی، تو و شیعه تو راضی و خوشنود بر خداوند وارد می‌شوید، اما دشمنان تو خشمگین و سرافکننده و خوار به محضر خداوند می‌رسند).

از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که خطاب به حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند: «أَنْتَ وَ شِيعَتُكَ تَرْدُونَ عَلَى الْحَوْضِ رِوَاءَ مَرْوَبِينَ مُبِضَّةٍ وَجُوهَكُمْ وَ إِنَّ عَدُوَّكَ يَرْدُونَ عَلَى ظِمَاءٍ مُبِضَّةٍ»^۵ (تو و شیعیانت در حوض

۱- شیخ مفید، أوائل المقالات، ص ۳۵.

۲- نک: فرق الشيعة، نوبختی، ۳۶.

۳- السيوطي، الدر المنثور، ۱۴۰۴ هـ ۳۷۹/۶.

۴- الهيثمي، ابن حجر، الصواعق المحرقة، ص ۱۸۳.

۵- الطبراني، المعجم الكبير، ج ۳/۱۹؛ مجمع الزوائد، الهيثمي، ۱۹۸۸ م، ج ۱۳/۱۹.

بر من وارد می‌شوید در حالی که سیراب هستید و چهره‌هایتان سپید است و دشمنانتان تشنه و با چهره‌هایی زشت بر من وارد می‌شوند)

ابن عباس می‌گوید: هنگامی که آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِّ» (البینة/۷) نازل شد، پیغمبر اکرم به علی فرمود: «هُوَ أَنْتَ وَ شِيعَتُكَ، فَأَنْتَ وَ شِيعَتُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَاضِينَ مَرْضِيَّينَ»؛ مراد از این آیه، تو و شیعیانت هستید که در روز قیامت وارد عرصه محشر می‌شوید، در حالی که هم شما از خدا راضی و هم خدا از شما راضی است»

البته شیعه امامیه، دلایل متقن عقلی و نقلی بیشمار مبنی بر جانشینی امام علی علیه السلام و ائمه معصومین علیهم السلام بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله و برتری ایشان دارد که از حوصله بحث ما خارج است و باید به منابع مربوطه مراجعه شد.^۲

شعر متعهد شیعی

شعر متعهد شیعی قدیمی‌ترین و درازترین عمر تشیع دارد، یعنی نخستین بارقه‌های آن به صدر اسلام و دوران پیامبر صلی الله علیه و آله و بعد از ایشان برمی‌گردد از نخستین سروده‌هایی از این دست، قصیده مشهور حسان بن ثابت است که آن را در حضور پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و در آن به جریان غدیر و امیرالمؤمنین علیه السلام تصریح نمود:^۳

۱- حسکانی، سواهد التنزیل، ۱۹۹۰، ۴۵۹/۲-۴۷۴؛ هینسی، مجمع البحرین، ۱۹۹۰، ۲۷۸/۶؛ سیوطی، ۱۹۹۳، ۵۸۹/۸؛ شبلنجی، نور الأبصار، بی تا ۱۶۱ و ۲۲۸.

۲- مراجعه شود به آثار علمای شیعه از جمله: الفصول المختارة از شیخ مفید؛ السلام علی سید مرتضی؛ تجرید الاعتقاد از خواجه نصیرالدین طوسی؛ باب حادی عشر، نهج الحق و الفین هر سه از علامه حلی؛ احقاق الجبل، السلام المهرقة و مضائب النواصب هر سه از سید نورالله شوستری؛ اثبات الهداة از شیخ حر عاملی؛ غایة المرام از سید هاشم بحرانی؛ حق الیقین از علامه مجلسی؛ عیقات الأنوار از میر حامد حسین هندی؛ کفایة الموحدين از میرزا اسماعیل طبرسی؛ بیان الفرقان از شیخ مجتبی قزوینی؛ الغدير از علامه امینی؛ المراجعات، از علامه شرف‌الدین؛ سب‌های پی‌ساور از سلطان الواعظین سیرازی؛ آثار متعدد علامه میلانی از جمله: امامت امیرالمؤمنین علیه السلام در سنجش خرد، آیات غدیر، جواهر الکلام فی معرفة الإمامة والإمام (۵ جلد به فارسی)، جانشین پیامبر کیست؟ و ... آثار متعدد مستبصرین (شیعه‌سنگدان) که به فارسی هم ترجمه شده‌اند از جمله آثار دکتر تبهجانی.

صالح الوردانی، عبدالمنعم حسن سودانی، محمد امین انطاکی و ...

۳- منابع معتبر این اشعار را در کتاب گرانسنگ الغدیر، ج ۲، ص ۶۲ به بعد ببینید. ترجمه آیات:

يُنَادِيهِمْ يَوْمَ الْعَدِيرِ نَبِيُّهُمْ
فَقَالَ فَمَنْ مَوْلَاكُمْ وَنَبِيُّكُمْ؟
إِطْلُكْ مَوْلَانَا وَأَنْتَ نَبِيُنَا
فَقَالَ لَهُ قُمْ يَا عَلِيُّ فَبَاتَنِي
فَمَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ فَهَذَا وَلِيُّهُ
هَذَاكَ دَعَا اللَّهَ هَمَّ وَالِ وَلِيَّهُ
بِحَمِّهِ وَأَنْجَحَ بِالرَّسُولِ مُنَادِيَا
فَقَالُوا وَلَمْ يُبْدُوا هُنَاكَ التَّعَامِيَا
وَلَمْ تَلْقَ مِنَّا فِي الْوَلَايَةِ عَاصِيَا
رَضِيكَ مَنْ بَعْدِي إِمَامًا وَهَادِيَا
فَكُونُوا لَهُ أَتْبَاعَ صَدِيقِ مَوَالِيَا
وَكَنْ لِلَّذِي عَادَى عَلِيًّا مَعَادِيَا

البته بعدها حستان بن ثابت راهش را از امیرالمؤمنین علیه السلام جدا و از عثمان طرفداری نمود و به معاویه پیوست^۱ و قصیده‌اش هم دستخوش تحریف و حذف گردید.^۲

بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و در دوران امیرالمؤمنین علیه السلام شاعران متعددی با سلاح زبان به دفاع از آن امام همام پرداختند. بیشگام‌ترین افراد در این زمینه «ابوالأسود دؤلی» است که دل‌آزرده از زمانه و مردمی که او را بسبب محبت مولایش نکوهش می‌کردند، چنین سرود:

يَقُولُ الْأَذْهَنُ بِنُو قَشِيرٍ
طَوَالَ الدَّهْرِ لَا تَنْسَى عَلِيًّا
فَقُلْتُ لَهُمْ فَرِحَ بِكَوْنِ تَرْكِي
مِنَ الْأَشْيَاءِ مَا يَحْصِي عَلِيًّا
أَحَبَّ مُحَمَّدًا حَبَسَ سَابِدَا
وَعَبَّاسًا وَحَمَزَةً وَالْوَصِيًّا^۳

(افراد پست قبیله بنو قشیر می‌گویند که تو در روزی روزگار علی علیه السلام را از یاد نمی‌بری؟! پس به ایشان گفتم: چگونه کاری را رها کنم که ر من واجب است. من محمد، عباس، حمزه و وصی پیامبر را بسیار دوست می‌دارم)

پیامبر مسلمانان، در روز غدیر خم ایشان را ندا داد و چه نیکو ندای خویش را به گوش ایشان رسانید. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: سرپرست و پیامبر شما کیست؟ آنان بی‌آنکه اظهار نادانی کنند، پاسخ گفتند: خدای تو سرپرست ما است و تو پیامبر مایی و در بدیش ولایت، کسی از ما را نافرمان نمی‌بینی. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: برخیز ای علی، که من پس از خویش تو را به عنوان امام و هدایتگر پسندیدم. هرکس من سرپرست اویم، این علی سرپرست اوست؛ پس صادقانه پیرو و دوستدار او باشید. در آن هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله دعا فرمود: خداوندا! دوستدار علی را دوست بدار و دشمن او را دشمن بدار.

۱- الإصابة، ج ۵، ص: ۴۵۸ و نک: أنساب الأشراف، ج ۵، ص ۵۹۹

۲- نک: القدير، العلامة الأُمَني، ج ۲، ص: ۷۴.

۳- إثبات الهداة، ج ۳، ص: ۳۴۲

عنایت اهل بیت علیهم السلام به شاعران آیینی

اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام به شاعران مخلص آیینی که به مدح و منقبت خاندان رسالت علیهم السلام پرداخته‌اند عنایت ویژه داشته‌اند^۱ که از باب تیمن به دو نمونه در ادبیات عربی اشاره می‌کنیم:

عنایت امام باقر و امام صادق علیهم السلام به کمیت و سید حمیری:

از امام باقر علیه السلام نقل شده که خطاب به کمیت بن زید اسدی فرمود: «لَا زِلْتَ مُؤَيِّدًا بِرُوحِ الْقُدُسِ مَا ذُبِّتَ عَنَّا^۲ يَا أَلِ الْبَيْتِ»^۳ (مادامی که از ما اهل بیت دفاع کنی روح القدس تو را یاری می‌کند) و امام صادق علیه السلام خطاب به سید حمیری فرمودند: «أَنْتَ سَيِّدُ الشُّعْرَاءِ»^۴

عنایت امام حسین علیه السلام به محمدرضا اُزری:

نقل شده که شاعر بزرگ «محمدرضا اُزری» به سرودن قصیده‌ای در مدح حضرت ابوالفضل علیه السلام پرداخت^۵ تا به این بیت رسید:

أَوْ مَا أَتَاكَ حَدِيثُ رَقْعِهِ كَرِيمٍ^۶ أَلَىٰ وَ قَدْ بَلَغَ السَّمَاءَ فَتَأْمَهَا؟^۷
و در بیت بعد گفت:

يَوْمَ ابْنِ الْفَضْلِ اسْتَجَارَ بِهِ الْهَدَى

یعنی روزی که هدایت (امام حسین) به ابوالفضل پناه آورد!

بعد با خود اندیشید نکند این مضمون درست نباشد و امام حسین علیه السلام نیز دیرد لذا از تکمیل مصراع دست کشید. دیری نپایید که امام حسین علیه السلام در عالم رؤیا به او فرمود: «درست گفتی من به عباس پناه بردم! بیت را کامل نما و بگو: «و الشَّمْسُ مِنْ كَدْرِ الْعِجَاجِ لَهَا مَهَا»^۸

۱- نگاه کنید به: داستان‌هایی از عنایات معصومین: به شعر و شاعران، عدنان زعفرانی، نشر لیک معارف، ۱۳۷۷.

۲- علامه امینی، الغدير، ج ۲، ص ۱۸۷.

۳- همان، ص ۲۴۰.

۴- متن قصیده را کتاب «أرواح ما قبل فی محمد و اهل بیت» ص ۶۶۹-۷۰۱ ببینید.

۵- آیا خبر واقعه کربلا به تو نرسیده است؟ چگونه نرسیده که غبار نبرد کربلا به آسمان رسید!

علویات

مقصود از «علویات» آن دسته از اشعاری است که انحصاراً دربارهٔ امیر مؤمنان علیه السلام سروده شده است. از صدر اسلام تاکنون هزاران هزار شعر دربارهٔ امام علی علیه السلام به نظم درآمده که در این میان، برخی از شهرت و اهمیت بیشتری برخوردارند و برخی مانند «ازریه» از شاهکارهای شعر عربی محسوب می‌شوند. شایان ذکر است که این سروده‌ها انحصار به شاعران شیعی ندارد بلکه اهل سنت و شاعران مسیحی نیز اشعار زیبایی دربارهٔ امیرالمؤمنین علیه السلام سروده‌اند. در اینجا به عنوان نمونه به تعدادی از مهم‌ترین این قصاید اشاره می‌کنیم:

از شاعران شه‌:

۱- قصیدهٔ «بنیة»^۱ رسیه، میری با مطلع:

طامسة أعلامها بلقغ

۲- قصیده معروف صاحب بن عباد (۳۲۶-۳۸۵ هـ) که به صورت سؤال و جواب است با مطلع:

قالت: أبا القاسم، مخففات بالزل
فقلت: ما ذاك من هي ولا شغلي

۳- قصیده «الأشباه»^۲ سروده شاعر شه، با مطلع به ری (قرن ۴ هـ) با مطلع:

أيها اللامي حبي علياً
قم ذمماً إلى الجحيم خزيًا

۴- قصیده «لامیه»^۳ از مرجع بزرگ علامه سید مهدی بحر العلوم (۱۱۵۵-۱۲۱۲ هـ) با مطلع:

ألا عدّ عن ذكری بنیة و الجمیل
فما كذا سدي عرّ و لا یحلی

۵- قصیده شاعر بزرگ شیعی صفی الدین حلی (۶۷۷-۷۵۲ هـ) با مطلع:

جمعت فی صفاتک الأضداد
فلهذا عزت لک الأنداد

۱- نک: معالی السبطین، ج ۱، ص ۴۴۱. و خورسید نقابی از غبار تیره بر جهره داشت.

۲- این قصیده در کتابی با عنوان «حکامه جاودانه» توسط محمدحسین صفاخواه و عبدالحسین طالعی ترجمه و شرح شده است.

۳- این حکامه با عنوان «شبهاتهای امیرالمؤمنین علی ۷ و پیامبران» به فارسی ترجمه و شرح شده است.

۴- این حکامه به عنوان پایان نامه ارشد در دانشگاه حکیم سبزواری (۱۳۹۴ ش) ترجمه و شرح شده است.

۶- قصیده «کوثریه» از سید رضا هندی (۱۲۹۰-۱۳۶۲ هـ) با مطلع:

أَفْلَحَ ثَغْرُكَ أَمْ جَوْهَرُ وَ رَحِيقُ رِضَايِكَ أَمْ سَكَّرُ

۷- قصیده از ریه از شیخ کاظم ازری که در این کتاب به تفصیل بدان پرداخته شده است.

۸- مقصوره «العلیة»^۱ از شیخ محمد علی یعقوبی (۱۳۱۳-۱۳۸۵ هـ) با مطلع:

صَبَا نَعْمَانٍ وَ أَيَّامِ الصَّبَا صَبٌّ إِذَا مَا هَبْتَ الرِّيحَ صَبَا

۹- قصیده «هائیه» محمد حسین نجف (۱۱۵۹-۱۲۵۱ هـ) با مطلع:

لَعَلِّي مَنَاقِبٌ لَا تُضَاهَى لَا نَبِيَّ وَلَا وَصِيَّ حَوَاهَا

۱۰- قصیده مشهور ادیب پیشاوری (۱۲۶۰-۱۳۴۹ هـ) با مطلع:

بَشِيرٌ بِذَا • تَدْرَعَا لَاهُوتَا أَمْ نَوْرَ لَاهُوتِ نَوِي نَاسُوتَا

۱۱- حکامه مروف «الکادیة»^۲ از شریف فلاح الکاظمی با مطلع:

نَظَرْتُ فَمَنْ رَأَيْتُ الْمَدَائِلَ الْأَحْوَرِ وَ سَطَتْ فَأَرَدْتُ كُلَّ لَيْثٍ قَسْوَرِ

۱۲- همزیه علویه از صالح النمیم (۱۱۹۰-۱۲۶۱ هـ) با مطلع:

غَايَةِ الْمَدْحِ فِي عِلْمِي • تَدَاءُ لَيْتَ شِعْرِي مَا تَصْنَعُ الشُّعْرَاءُ؟!

۱۳- شعر «ها علی بشر کیف بشر» از شاعر علی خویی (قرن ۱۳) با مطلع:

هَا عَلِيٌّ بَشَرٌ كَيْفَ بَشَرٌ؟ يَهْ فِيهِ تَجَلَّى فَظْهَرُ!

از شاعران اهل سنت:

۱. قصیده «عینیة» از ابن ابی الحدید معتزلی (۵۸۶-۶۵۶ هـ) از جبریا علویات سبع^۳ با مطلع:

يَا رَسْمٌ لَا رَسْمَكَ رِيحُ زَعْنُ وَ سَرْتِ لَيْلٍ يَا عَرَّةً لَكَ خُرُوعُ

۱- این قصیده توسط دکتر حجت الله فسقری و کوکب کودری به فارسی ترجمه و شرح شده است؛ ترجمه و شرح قصیده

«المقصورة العلية في السيرة العلوية»، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، ۱۳۹۳.

۲- این قصیده به عنوان پایان نامه ارشد در دانشگاه حکیم سبزاری (۱۳۹۴) ترجمه و شرح شده است.

۳- علویات سبع ابن ابی الحدید به فارسی ترجمه شده است با مشخصات:

علویات سبع: سروده ابن ابی الحدید معتزلی؛ ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: نشر بشارت، ۱۳۷۴. / علویات سبع: سروده

ابن ابی الحدید؛ ترجمه و شرح مجتبی محمدی مزرعه‌ساهی، روح الله نصری، تهران: انتشارات صداقت ۱۳۹۱.